

نگرشی نو به سیاست فرهنگی

سیاست فرهنگی
از دیدگاه مطالعات فرهنگی

- نویسنده: نعمت‌الله فاضلی، مرتضی قلیچ
- تهران؛ ۱۳۹۲
- انتشارات تپسا، ۴۱۶ صفحه
- قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

□ محمد فکری
کارشناس ارشد جامعه‌شناسی انقلاب اسلامی

کتاب حاضر درباره‌ی ابعاد جهانی چگونگی پیدایش سیاست فرهنگی و همچنین مطالعات مربوط به این حوزه است. به گفته‌ی نویسندگان، این کتاب اولین متن تألیفی در ایران است که از منظر مطالعات فرهنگی به موضوع سیاست فرهنگی پرداخته است. پیش از این، «فاضلی» و «قلیچ»، سه کتاب درباره‌ی سیاست فرهنگی ترجمه کرده بودند^۱ و کتاب حاضر به نوعی چهارمین تجربه‌ی آن‌ها درباره‌ی سیاست فرهنگی است.

نویسندگان در این کتاب تلاش کرده‌اند بینش‌های انتقادی مرتبط با سیاست فرهنگی را گسترش دهند.

امروزه همه‌ی سیاست‌ها و خط‌مشی‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی دولت‌ها، دارای زمینه‌ها و پیامدهای گسترده و عمیق فرهنگی هستند؛ از این‌رو، هر خط‌مشی و سیاست اجتماعی، ناگزیر نوعی سیاست فرهنگی به‌شمار می‌رود. سیاست‌گذاری فرهنگی نه تنها از دیدگاه عملی دارای گستردگی و مشکلات گوناگون است، بلکه از حیث نظری نیز با موانعی مواجه است. برخی نظریه‌پردازان معتقدند فرهنگ برخلاف عرصه‌های اقتصادی و اجتماعی، عرصه‌ای نیست که بتوان آن را برنامه‌ریزی و مدیریت کرد؛ زیرا عرصه‌ی فرهنگ، عرصه‌ی احساسات، عواطف، ارزش‌ها و محل بروز عاملیت انسان‌هاست. این عرصه از راه‌های مختلف در برابر ساختارها و اعمال اقتدارگرایانه مقاومت می‌کند. از این دیدگاه، دخالت بیشتر دولت در حوزه‌ی فرهنگ، موجب سیاسی‌شدن کنش‌های مردم می‌شود. همچنین برخی استدلال می‌کنند که پیش‌بینی در حوزه‌ی فرهنگ امکان‌پذیر نیست، در نتیجه امکان کنترل و مدیریت آن نیز منتفی است.

از گستردگی و پیچیدگی نظری و عملی قلمرو سیاست‌گذاری فرهنگی چند نتیجه را می‌توان استنباط کرد. نخست اینکه سیاست‌گذاری فرهنگی امری پیچیده و چندلایه است و امروزه تحت شرایط سیاسی، اقتصادی و گسترش فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی دیگر نمی‌توان مدعی شد که اقدامات فرهنگی با هدایت و کنترل نهادی واحد صورت می‌گیرد. دومین نکته این است که سیاست‌گذاری فرهنگی امری مدرن است. فارغ از آنکه چه نیت یا مقاصدی در ورای سیاست‌های فرهنگی نهفته باشد، این سیاست‌ها دارای ویژگی بی‌مانندی هستند که با مدرن‌شدن جوامع عجین شده‌اند. به عبارت دیگر سیاست‌های فرهنگی هم دارای منطق مدرن

از «فوکو» و «مک‌گویان» گستره‌ی سه‌گفتمان مسلط در سیاست فرهنگی یعنی دولتی، بازاری و مدنی / ارتباطی شرح داده شده‌اند.

فصل ششم بر موضوع سیاست‌های فرهنگی در کشورهای اروپایی و غرب متمرکز شده است. این فصل با استفاده از مدل نظری «اسپینگ اندرسون» و تقسیم‌بندی کشورها بر پایه‌ی مفهوم ملل هم‌خانواده به شرح سیاست فرهنگی در کشورهای فرانسه، سوئد و آمریکا پرداخته است.

فصل هفتم به موضوع «جهانی‌شدن فرهنگ و گفتمان‌های سیاست فرهنگی» می‌پردازد. در بررسی رابطه‌ی بین جهانی‌شدن فرهنگی و سیاست فرهنگی، به این پرسش پرداخته شده است که کشورها یا ملل مختلف در واکنش به فرآیندهای جهانی به‌منظور کنترل و نظارت بر رسانه‌ها، چه تمهیداتی در پیش گرفته‌اند. سه نظریه‌ی امپریالیسم فرهنگی، گردش شبکه‌ها و نظریه‌ی پذیرش به همراه سه گفتمان پیشگیری یا قرنطینه‌سازی، مقاومت در برابر فرهنگ جهانی و توسعه‌ی بازارهای جهانی، نظریات و گفتمان‌هایی هستند که در این فصل تشریح شده‌اند.

فصل هشتم با عنوان «سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران معاصر از چشم‌انداز مطالعات فرهنگی» بازنویسی گفت‌وگویی است که «نعمت‌الله فاضلی» با کارشناسان مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق(ع) انجام داده است. فاضلی در این فصل، سه سطح سیاست فرهنگی آرمانی یا مصوب، سیاست‌گذاری محقق و سیاست فرهنگی تجربه‌شده را از هم تفکیک کرده است. به باور وی، سیاست فرهنگی در ایران به عرصه‌ی «چانه‌زنی فرهنگی» میان دولت و مردم مبدل شده است.

فصل نهم و پایانی، ترجمه‌ی مقاله‌ای از «کالین مرسر» با عنوان «برنامه‌ریزی فرهنگی برای توسعه‌ی شهری و شهرهای خلاق» است. این مقاله بر موضوع چرخش فرهنگی در برنامه‌ریزی شهری و نقش فرهنگ در نظریات توسعه و اقتصاد نوین تأکید دارد. این مقاله هنرها - یا همان منابع، جذابیت‌ها و تسهیلات گسترده‌تر فرهنگی - را در شمار سرمایه‌های استراتژیک شهری قرار می‌دهد که نقش استراتژیکی نیز در اقتصادهای نوین ایفا می‌کنند.

پی‌نوشت:

۱- مشخصات این سه کتاب عبارت است از:

- فرهنگ جهانی: رسانه، هنر، سیاست‌گذاری و جهانی‌شدن، ویراستاران دایانا کرین، نوبوکو ناواشیما، کنجی کاوازاکی، ترجمه نعمت‌اللهی فاضلی و مرتضی قلیچ، انتشارات دانشگاه امام صادق، ۱۳۸۸.

- سیاست فرهنگی، توبی میلر و جورج یودیس، ترجمه نعمت‌الله فاضلی و مرتضی قلیچ، انتشارات دانشگاه امام صادق، ۱۳۸۹.

- بازاندیشی در سیاست فرهنگی، جیم مک‌گوئیگان، ترجمه نعمت‌الله فاضلی و مرتضی قلیچ، انتشارات دانشگاه امام صادق، ۱۳۸۸.

هستند و هم از وسایل و ابزارهای مدرن برای پیشبرد مقاصدشان سود می‌جویند. نکته‌ی آخر، این مسأله است که امروزه بسیاری از تصمیم‌سازان توسعه در عرصه‌های مختلف به این مهم نائل شده‌اند که رسیدن به اهداف توسعه از دریچه‌ی فرهنگ می‌گذرد و فعالیت سازمان‌های جهانی نظیر یونسکو از یک طرف و چرخش فرهنگی در زبان و متون علوم انسانی و اجتماعی از طرف دیگر، شاهدی بر این مدعا است. با در نظر گرفتن نکات فوق می‌توان گفت یکی از ضرورت‌های جهان امروز، شناخت سیاست فرهنگی است. (فاضلی و قلیچ، ۱۳۹۲: ۱۴-۱۲)

به گفته‌ی نویسندگان، فصول نه‌گانه‌ی کتاب به‌صورت مستقل و مقاله‌وار نوشته شده است؛ به نحوی که هر فصل را می‌توان به‌صورت مجزا مطالعه کرد.

فصل اول با عنوان «بنیان برنامه‌ریزی فرهنگی و ضرورت‌های عملی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی فرهنگی» به موضوع انگاره‌ها و چالش‌های نظری سیاست فرهنگی می‌پردازد و ابهام‌ها و پیچیدگی‌های مفهومی و انضمامی نهفته در سیاست فرهنگی را واکاوی می‌کند.

فصل دوم با عنوان «مطالعات فرهنگی و سیاست فرهنگی» با طرح سؤال در مورد چستی مطالعات فرهنگی آغاز می‌شود. در این فصل با شمردن ویژگی‌های بنیادین این رشته و ذکر اختلاف‌ها و مباحث قانونی، خط سیر گسترش و توسعه‌ی این رشته از ابتدای تولد تا برآمدن مباحث سیاست فرهنگی پیگیری شده است.

فصل سوم «سیاست فرهنگی ابزاری و سیاست فرهنگی انتقادی» نام دارد. در این فصل، نگاه‌های مدیریتی و سوبیه‌های انتقادی مطالعات فرهنگی با یکدیگر مقایسه شده‌اند. دیدگاه «یورگن هابرماس» پیرامون تعلق معرفتی و تقسیم‌بندی آن به سه گونه‌ی ابزاری، فهم متقابل و راه‌ی‌ساز، راهنمای نویسندگان برای تفکیک دو رهیافت مزبور نسبت به سیاست‌گذاری در این فصل است.

فصل چهارم با عنوان «ایدئولوژی و سیاست فرهنگی» به نقش ایدئولوژی در عرصه‌ی سیاست فرهنگی پرداخته است. یکی از مفاهیمی که قادر است شناختی ملموس و نظام‌مند از نوع و شیوه‌ی مداخله‌ی دولت در حوزه‌ی فرهنگ به‌دست دهد، مفهوم ایدئولوژی است. در این فصل به نظام‌های برنامه‌ریزی فرهنگی در کشورهای مختلف از قاره‌های گوناگون اشاره شده و سپس ایدئولوژی مضمّن در برنامه‌های هر کشور تعیین و تعریف شده است. در نهایت مباحث فصل چهارم با نقد مفهوم ایدئولوژی و نقاط ضعف آن در تبیین و شرح سیاست‌ها به ظهور مفهوم گفتمان و تحلیل گفتمان‌ها به‌عنوان مفهوم و روشی جایگزین برای درک سیاست‌ها ختم شده است.

عنوان فصل پنجم «گفتمان‌ها و انواع سیاست فرهنگی» است. در این فصل ابتدا به ملاک‌های مقایسه‌ی گونه‌شناختی سیاست‌های فرهنگی، مثل دموکراتیک / غیردموکراتیک، سنتی / مدرن و غیره اشاره شده است. سپس براساس روش تحلیل گفتمانی و با تأسی